

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 4, 2011 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338

А. В. Бохан,
к.е.н, доцент кафедри міжнародної економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ

Bokhan Alina Vasilyivna

International trade in the context of the of innovative integration of environmental resources

Розглянуто актуальні питання формування нових векторів лібералізації торговельної сфери з урахуванням проявів зовнішніх ефектів використання екологічних ресурсів та їх інноваційної інтеграції в умовах загострення міжнародної конкуренції.

The pressing questions of forming of new vectors of liberalization of point-of-sale sphere are considered taking into account the displays of external effects of the use of ecological resources and them innovative integration in the conditions of sharpening of international competition.

Загальна постановка проблеми з огляду її взаємозв'язку з важливими науковими і практичними завданнями. Глобальний розвиток людства характеризується багатовекторністю інтернаціоналізації економічної діяльності, що спричинено науково-технологічним прогресом, динамізмом кон'юнктури світових ринків та ускладненням зовнішньоторговельних відносин в потенціалі використання природних, енергетичних та екологічних ресурсів. Саме це засвідчує необхідність перетворення різних напрямів лібералізації у торговельній сфері в нові рушійні сили розвитку суспільства в контексті їх екологічних вимірів. Економічно розвинені країни, здійснюючи зовнішньоторговельну діяльність та захищаючи внутрішній ринок, дедалі все частіше застосовують інструменти, які поєднують екологічну та інноваційну політику. Спрямованість таких заходів визначається міжнародним контекстом лібералізації торгівлі та рівнем економічного, науково-технічного розвитку країни, торговельним режимом співпраці з іншими країнами та станом екологічної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, спрямованих на розв'язання даної проблеми. Дослідження тенденцій розвитку міжнародної торгівлі з урахуванням екологічного фактору започатковано наприкінці ХХ ст., що знайшло відображення в ряді наукових праць, серед яких найбільш вагомими є: теорія життєвого циклу продукту (Р. Вернон), теорія ефекту масштабу (П. Крюгман, К. Ланкастер), теорія конкурентних переваг (М. Портер). Зокрема, теорія Хекшера-Оліна поглиблена у працях Р. Петіга, М. МакГваера, Дж.Д. Меріфіда, теорія Чамберліна-Кругмана – в дослідженнях Л. Соета та Т.Ціземера. Взаємозв'язок лібералізації торгівлі та екологічної політики висвітлено у роботах К. Андерсена та К. Кругліли; теорія стратегічної взаємодії між країнами за умов формування зовнішньоторговельної та екологічної політики – Р. Людема, І. Вутона; вплив екологічного регулювання на обсяг виробництва і торгівлі – А. Філіпсона, Дж. Річардсона, Дж. Мутті та ін.

У вітчизняних дослідженнях розглянуті деякі аспекти формування зовнішньоторговельної політики за умов екологізації економіки. Зокрема еколого-економічні проблеми природокористування висвітлені в працях О. Веклич, О. Васюті, А. Качинського, Л. Мельника, А. Садекова, І. Синякевича, Ю. Туниці, В. Шевчука та ін.; особливості розвитку світової економіки як глобальної еколого-економічної системи та значимість екологічних факторів у системі міжнародних економічних відносин розкриті в наукових роботах В. Барановського, І. Грабінського, Л. Купінець, С. Харичкова, М. Хвесника та ін.

Сучасні наукові розробки переважно присвячені висвітленню та систематизації теоретико-методологічних підходів у здійсненні зовнішньоторговельної діяльності з огляду екологізації економіки з окресленням широкого спектру подальших наукових досліджень. Це стосується, насамперед, розробки пріоритетних напрямів екологізації зовнішньоторговельних відносин і механізмів їх лібералізації, вивчення прогресивного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо формування зовнішньоторговельної еколого-інноваційної політики.

Виділення не вирішених раніше складових загальної проблеми, яким присвячується стаття. Важливість і значимість даної проблематики обумовлена зростанням до неї інтересу світової громадськості, науковців, представників урядових і ділових кіл, міжнародних організацій; декларованості на міжнародних конференціях, самітах і всевітніх форумах; відображення у програмах міжнародного співробітництва, перспективних планах суспільного розвитку та відповідних національних програмах. Зокрема, особливо загострюється увага на зміні усталених підходів до життєдіяльності суспільства та зростанні значимості інноваційних процесів у сфері екологізації як визначального чинника соціально-економічних трансформацій. Це обумовлено тим, що сучасне «ринкове суспільство» недостатньо використовує науково-технічні потенціал у розв'язанні екологічних проблем, переважно не враховує обмеженість природних ресурсів, недооцінює глобальні екологічні загрози та їх синергетичні ефекти, які здатні створювати нові та посилювати існуючі загрози.

Мета статті спрямована на визначення передумов і сучасних міжнародних тенденцій в реалізації нових напрямів лібералізації торговельної сфери у розрізі диверсифікованого використання екологічних ресурсів та їх інтеграції в контексті інноваційної розвитку світового економічного простору й зовнішньоекономічних пріоритетів України.

Виклад основного матеріалу. Процес загострення суперечностей взаємодії суспільства з природою донедавна супроводжувався виникненням лише локальних або регіональних екологічних криз, які охоплювали продуктивні сили, екологічні умови економічної діяльності й впливали на життя лише певної окремої частини людської спільноти. Однак із часом якісне ускладнення й загострення таких суперечностей спричинило розширення їхніх просторових масштабів, з одного боку, та посилення екологічної інтернаціоналізації та взаємозалежності держав (виникнення транскордонних екологічних ефектів антропогенної діяльності, експорт власних національних екологічних проблем за кордон), зростання обсягів споживання, забруднення міжнародних природних ресурсів – з іншого, призвели до загострення глобальних і регіональних екологічних суперечностей. Сучасний розвиток людства засвідчує не лише посилення фінансової кризи, але й констатує залежність національних економічних систем і світового господарства від зміни планетарних природних умов.

Проблематика екологізації сфери торгівлі в Україні, нажаль, є малодослідженою як в теоретичному, так і практичному аспектах. Однак актуальність і складність цих питань є загальноновизнаними, що безпосередньо пов'язано з: інтеграцією України до світового економічного простору та вступом до СОТ; налагодженням багатосторонньої співпраці та кооперації в галузі охорони навколишнього природного середовища на засадах інноваційного та стійкого розвитку; розвитком різних форм регіональної та міжнародної економічної інтеграції; ратифікацією Кіотського протоколу та виконанням зобов'язань щодо міжнародної торгівлі квотами.

Доцільно зазначити, що вже у середині ХХ ст. світовою спільнотою було ініційовано необхідність врахування питань екологізації в практиці міжнародних торговельних відносин. Країнами-учасницями ГАТТ було створено спеціальну групу з питань екологічних заходів і міжнародної торгівлі (ЕМПТ-group). У рамках СОТ був створений спеціальний Комітет з торгівлі та навколишнього середовища, що здійснює: узгодження правил міжнародної торгівлі до вимог охорони довкілля; контроль взаємодії торгівлі і навколишнього середовища; розробку рекомендацій до змін в торгових угодах за відповідними напрямками (рис. 1).

СОТ вирішує екологічні проблеми з позицій торговельної політики та передбачає зобов'язання країн-членів СОТ щодо недискримінації, прозорості та поступового скорочення торговельних бар'єрів. Враховуючи, що СОТ нараховує 153 країн-членів (у т.ч. Україну) та охоплює понад 95% обсягу світової торгівлі [1], можна стверджувати про значимість цієї міжнародної інституції в організації та стимулюванні процесів екологізації економічних відносин у суспільстві.

Рис. 1. Основні напрями роботи Комітету з торгівлі та навколишнього середовища СОТ

Водночас, необхідно звернути увагу на те, що міжнародний процес лібералізації торгівлі супроводжується не лише позитивним, але й негативним характером впливу на екологічну ситуацію [2]:

- підвищення екологічної ефективності виробництва 4 зростання конкурентних переваг країн;
- формування ціни товарів із урахуванням екологічних витрат 4 реалізація концепції стійкого розвитку;
- збільшення фінансово-економічних ресурсів для захисту навколишнього середовища 4 зростання доходів населення та формування його екологічної свідомості;
- продукування екологічних товарів (послуг) 4 розширення експорту екологічних технологій, формування інноваційного еколого-економічного потенціалу країни;
- встановлення жорстких екологічних стандартів до імпортованих товарів 4 використання їх для національного виробництва;
- введенням жорстких екологічних стандартів 4 гальмування ввезення іноземної продукції;
- заборона торгівлі товарами, що не відповідають екологічним стандартам і вимогам 4 виникнення конфліктів при реалізації міжнародних екологічних домовленостей та угод.

Треба з певним застереженням розуміти, що введення країнами заборон на виробництво, продаж, використання та імпорт екологонебезпечної продукції (технологій) може різнопланово впливати на зовнішньоторговельні зв'язки. З одного боку, спричиняти скорочення (припинення) міжнародної торгівлі товарами, а з іншого – активізувати міжнародну торгівлю екологічно небезпечними товарами переважно до країн, які не запровадили екологічні обмеження. Надаючи переваги національним інтересам і пріоритетам України, виникає необхідність у відповідній диверсифікації векторів зовнішньої торгівлі, зокрема здійснення:

- синхронізації (збалансування) напрямів екологічного, інноваційного та економічного сектору зовнішньоторговельних відносин;
- мінімізацію екологічного ризику шляхом включення природного капіталу до механізму ціноутворення товарів і послуг;
- трансформацію та екологізацію структури національних торговельних комплексів;
- формування експортної спеціалізації економіки на базі створення національної інноваційної мережі екологічної індустрії;
- інтернаціоналізацію екологічних зовнішніх витрат як процесу поширення «ідеології екологізації» тощо.

У зв'язку з цим, механізм лібералізації зовнішньоторговельних відносин повинен передбачати узгодження цілей і принципів екологічної політики (на національному, регіональному та глобальному рівнях), а також урахувати вплив еколого-інноваційної політики на міжнародну торгівлю та торговельної політики – на екологічну ситуацію в світі. Основне ускладнення, яке виникає в процесі лібералізації торгівлі, полягає в тому, що посилення конкуренції може викликати екологічний демпінг, за якого: 1) країни послідовно знижують екологічні стандарти з метою отримання порівняльної переваги над конкурентами в торгівлі або залучення іноземного капіталу; 2) країни-лідери скориставшись екологічними вимогами обмежують імпорт у свої країни та порушують режим сприяння у міжнародній торгівлі [3].

Слід врахувати також те, що формування світового економічного простору під впливом екологічних факторів супроводжується не лише диверсифікацією торговельних потоків і процесів лібералізації зовнішньоторговельних відносин, але й проявом зовнішніх ефектів позитивного та негативного характеру (у вигляді різних форм екологічної експансії). Ці зовнішні ефекти є наслідком взаємодії різноаспектних впливів (товарних, технологічних, масштабних, структурних, інституційних, політичних) на навколишнє середовище (рис.2).

Товарний вплив – визначає наявність та ступінь представленості екологічної складової в продукції, що перебуває в торговельному обороті. Позитивним наслідком є торгівля екологічно чистою продукцією та ефективне функціонування екологічного ринку товарів, негативним – переміщення в інші країни екологічно небезпечних товарів, надмірна експлуатація певних ресурсів.

Технологічний вплив – передбачає процес трансферу технологій, що використовують у виробництві експортної продукції. Позитивним наслідком є: впровадження інноваційних екологічних технологій, зменшення техногенного навантаження, здійснення модернізації основних фондів і технологій; негативним – використання небезпечних і менш екологічно чистих технологій.

Масштабний вплив – враховує обсяги зростання виробництва та масштаби примноження національного багатства. Позитивним наслідком є підвищення ефективності економіки та впровадження природоохоронних заходів, зростання екологічного добробуту та екологічної свідомості населення; негативним – зростання економічної активності за умов неврегульованості нормативно-правової бази у сфері природокористування.

Структурний вплив – характеризує зміну структури національної економіки. Позитивним наслідком є зменшення частки забруднюючих галузей, небезпечних виробництв, екологізація економіки та підприємництва; негативним – зростання екстенсивності виробництва продукції в країнах природно-ресурсної спеціалізації з використанням застарілих технологій.

Рис. 2. Вплив екологічного фактору на зовнішню торгівлю

Інституційний вплив – констатує наявність і дієвість відповідних інституцій національного, регіонального і міжнародного рівня в регулюванні та контролюванні процесів екологізації міжнародної торгівлі. Позитивним наслідком є активізація процесів екологізації суспільного виробництва, впровадження екологічної стандартизації, екологічної сертифікації та прогресивних механізмів уніфікації екологічного регулювання; негативним – фінансово-економічна неспроможність деяких країн у створенні відповідних інституцій для виконання екологічних вимог і правил міжнародної торгівлі.

Політичний вплив – передбачає реалізацію ініціатив щодо створення ефективної екологічної політики. Позитивним наслідком є створення екологічних організацій, екологічних партій, мобілізація громадських організацій екологічного спрямування; негативним – політичний тиск структур, які представляють інтереси великого бізнесу та транснаціональних корпорацій.

Аналіз протиріч сучасного процесу лібералізації зовнішньоторговельних відносин засвідчує об'єктивний і суб'єктивний характер складності розв'язання екологічних проблем. Це, у свою чергу, потребує суттєвих наукових розробок, методів і принципів їх оптимізації шляхом консолідації зусиль міжнародної спільноти в налагодженні конструктивного співробітництва та взаємовигідного еколого-економічного партнерства, якщо ставиться мета розширення простору та розвитку нових форм зовнішньоторговельних відносин у використанні природно-ресурсного та еколого-інноваційного потенціалу країн світу.

На сучасному етапі розвитку економіки України основними напрямками зменшення екологічної напруженості має стати: мінімізація екологічного ризику шляхом включення природного капіталу до механізму ціноутворення; раціоналізація структури попиту і споживання всередині країни, формування масової екологічної свідомості; переорієнтація національного виробництва в напрямі екологізації; формування експортної спеціалізації економіки та ринку екологічно чистої продукції; здійснення зовнішніх товарообмінних операцій та захист внутрішнього ринку від небезпечних для навколишнього середовища, життя і здоров'я споживача товарів. Кожному з зазначених напрямів притаманні свої інструменти регулювання із специфічним механізмом дії та різним ступенем ефективності інтеграції екологічних ресурсів із урахуванням інноваційних засад розвитку суспільства.

Особливостями такого регулювання у зовнішньоторговельній сфері є:

- своєрідність екологічних інструментів торгової політики при розв'язанні національних і глобальних природоохоронних проблем;
- узгодження національних інструментів екологічної політики з правилами міжнародної торгівлі та їх можливе взаємне лімітування;
- використання інструментів технологічної безпеки у міжнародній торгівлі задля урівноваження стану навколишнього середовища та його системних компонентів;
- взаємодія регуляторних інструментів міжнародних торговельних операцій може спричинити реалізацію інтересів однієї сторони за рахунок втрат іншої сторони;
- забезпечення «квадрату вигоди» для суспільства за рахунок посилення взаємодоповнюваності заходів у сфері лібералізації торгівлі, охорони довкілля, інноваційного та стійкого розвитку.

Прикладом застосування таких інструментів можуть бути експортно-імпортні торговельні операції. Країна-експортер, поставляючи продукцію на внутрішній ринок інших країн, одночасно переносить виробничі або невиробничі використання продукції (її утилізацію), якщо інше не обумовлено. Країна-імпортер реалізує ті самі процеси на своєму ринку. Враховуючи специфіку торговельних потоків між країнами, можна визначити набір необхідних інструментів, що регулюють ці потоки товарів, з урахуванням їх безпеки для природного середовища і споживача.

У взаємовідносинах двох партнерів регулюванню підлягає і сфера виробництва споживчих товарів (сировини, матеріалів, напівфабрикатів), і сфера їх споживання. Застосовувана система інструментів має виконувати одночасно бар'єрну функцію та функцію регулювання внутрішнього ринку. Різноманітність інструментів екологічної політики та їх доцільність застосування зумовлена дією ряду окремих чинників: рівнем розвитку національних економік, дієвістю чинного в країнах природоохоронного законодавства, компетенцією урядових і міжурядових структур тощо.

Наприклад, в практиці діяльності країн-членів ЄС для реалізації спільної екологічної політики запроваджена відповідна єдина система інструментарію екологічного регулювання, що включає: торгівлю дозволами на забруднення довкілля на аукціонах, адміністративні платежі, гарантії екологічної позики, ввізне екологічне мито, екологічні податки, екологічну сертифікацію, екологічний аудит, екологічні субсидії, екологічні фонди, екологічне страхування, податкові пільги, субвенції, природоохоронні інвестиції, квоти на забруднення та ін. Водночас механізм використання зазначених інструментів повинен удосконалюватися й відповідати рівню природоохоронної та економічної ефективності їх застосування в певній країні. Це пов'язано з врахуванням конкурентоспроможності європейських виробників і можливих наслідках для зайнятості й розподілу економічного навантаження на населення країн-членів [4].

Ефективне практичне застосування зазначених інструментів пов'язано не лише з реалізацією єдиної спільної екологічної політики країн-членів ЄС, але й передбачає врахування ще й таких принципів: «забруднювач платить», «екологічна передбачливість», «пріоритетність екологічної безпеки», «гарантування екологічно безпечного середовища проживання людини», «екологічна відповідальність». У зв'язку з цим можна дійти висновку про посилення тенденції розширення спектру інструментів екологічного регулювання, що засвідчують адміністративний, економічний, регуляторний, регламентаційний, ринковий чи добровільний характер застосування в сфері зовнішньоторговельної діяльності.

Використання та модифікація різних комбінацій екологічних інструментів пов'язано, насамперед, з першочерговістю розв'язання завдань екологічного характеру певною країною чи їх адаптацією до вимог ГАТТ/СОТ. Надалі ці інструменти можуть бути успішно використані в регулюванні внутрішнього ринку екологічних товарів.

Варто зазначити, що більшість визначених інструментів екологічного регулювання доцільно впроваджувати в Україні шляхом імплементації національного природоохоронного законодавства до міжнародно-правових вимог у межах ЄС, СОТ та ООН. Це підтверджується тим, що за оцінкою UNEP, нині існує бл. 500 міжнародних договорів та інших природоохоронних угод [5]. Збільшується також й кількість багатосторонніх угод, що містять положення, які забороняють або обмежують торгівлю товарами та продуктами (Монреальський протокол, Рамкова конвенція про зміну клімату, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, Конвенція про біологічне різноманіття та ін.)

Для нашої держави укладення Угоди про зону вільної торгівлі та імплементація екологічних стандартів з Європейським Союзом може стати одним із дієвих механізмів лібералізації зовнішньоторговельних відносин в контексті еколого-економічного регулювання. Угода про зону вільної торгівлі є важливою складовою процесу налагодження співробітництва між Україною та ЄС, що передбачає формування нової моделі співпраці, наближеної до європейської асоціації. Треба зазначити, що Єврокомісія здійснює реалістичну оцінку переваг і недоліків впливу лібералізації торгівлі на екологічний стан у контексті стійкого розвитку (Sustainable Impact Assessment – SIA). Процедуру SIA застосовують для всіх торговельних відносин ЄС у багатосторонньому (раунди переговорів СОТ), регіональному (ЄС – МЕРКОСУР, ЄС – Середземномор'я) та двосторонньому форматі [6].

В Україні лише започатковано процес застосування інструментарію підвищення ефективності торговельних відносин з використанням екологічних стандартів, що відповідають європейським зразкам: розроблено систему національних стандартів, що ґрунтується на всесвітньо визнаній системі стандартів ISO; впроваджується система екологічного маркування продукції відповідно до міжнародного стандарту ISO 14024; розвивається інфраструктура сертифікації систем екологічного менеджменту. Український знак екологічного маркування «Екологічно чисто та безпечно» включено до міжнародного реєстру Глобальної мережі екологічного маркування (Global Ecolabelling Network) і визнано 35 країнами світу, у т. ч. ЄС.

Водночас, налагодження нових форм торговельно-економічного співробітництва України та ЄС має відбуватися на паритетних і партнерських засадах, урівноважуючи потенційні екологічні втрати, що можуть бути зумовлені: посиленням техногенного навантаження у процесі економічного зростання; загостренням конкурентної боротьби; впровадженням екологічних податків, зборів і платежів; розвитком інфраструктури екологічного ринку; екологізацією виробництва та підприємництва тощо. Потенціал розвитку зовнішньоторговельних відносин країн ЄС вже сьогодні характеризується конкурентоспроможною екологічною індустрією, що демонструє горизонтальну та вертикальну диверсифікацію асортименту, збільшення обсягів збуту продукції.

Тому європейський досвід формування та функціонування екологічних ринків (товарів, послуг, технологій) набуває особливого значення і для нашої держави, охоплюючи також інноваційні напрями співпраці у розрізі проєктів: «Розробки фінансових схем та інфраструктури для підтримки інновацій в Україні», «Підтримки наукоємних та інноваційних підприємств, трансфер технологій у бізнес в Україні», «Створення об'єднаного підтримуючого офісу (Joint Support Office) для вдосконалення інтеграції України в дослідницький простір Європи (ERA)» [7].

Висновки. Складність і протиріччя процесу лібералізації торгівлі засвідчують необхідність консолідації зусиль міжнародної спільноти в налагодженні взаємовигідного співробітництва щодо використання потенціалу інноваційної інтеграції екологічних ресурсів розвитку людства.

Література:

1. Режим доступу <http://me.kmu.gov.ua>.
2. Андреева Н. Вплив екологічного фактора на формування сучасної системи міжнародних економічних відносин / Н. Андреева, С. Харичков // Регіональна економіка. – 2004. – № 2. – С. 146-147.
3. Купінець Л. Інструменти екологічної безпеки у міжнародній торгівлі / Л. Купінець, С. Харічкова // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 71.
4. Писаренко С.М. Механізм регулювання еколого-економічного розвитку країн-членів ЄС / С. М. Писаренко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 3(4). – С. 119-120.
5. Правові питання взаємодії торгівлі та екології в контексті забезпечення сталого розвитку. Режим доступу <http://www.greenparty.ua>.
6. Режим доступу <http://climategroup.org.ua>.
7. Режим доступу <http://www.adm.gov.te.ua>.

Стаття надійшла до редакції 29 березня 2011 року.

ТОВ "ДКС Центр"